

АНТРАПАНИМІКОН КАЗАК С. ДАВІДОВІЧА: СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫ АСПЕКТ

А. В. Бірукова

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;
anastasiya-biryukova-01@mail.ru;
наук. кір. – С. М. Якуба, канд. пед. навук, дац.*

Даклад прысвечаны актуальнай у сучаснай беларускай лінгвістыцы праблеме – даследаванню анамастычнай прасторы літаратурнага твора, у прыватнасці аўтарскай казкі. Навуковая навізна заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве аб'ектам спецыяльнага вывучэння стаў антрапанімон казак С. Давідовіча. Мэта работы – ахарактарызаваць паэтонімы ў казках С. Давідовіча ў структурна-семантычным аспекце і паказаць асаблівасці ўжывання антрапонімаў рознай словаўтваральнай будовы ў тэксце. У выніку даследавання вызначаны структурныя групы паэтонімаў, прааналізаваны асноўныя структурныя тыпы антрапонімаў у казках пісьменніка, абгрунтавана залежнасць архітэктонікі тэксту казкі ад структуры антрапанімічных адзінак і значэння словаўтваральных сродкаў, што ўдзельнічаюць у іх ўтварэнні.

Ключавыя словы: літаратурная казка; анамастычная прастора; паэтонім; антрапонім; антрапанімон; структурна-семантычная характарыстыка.

Анамастычная прастора казак С. Давідовіча складаецца з 393 уласных назваў і падстаўлена рознымі тыпамі паэтонімаў: антрапонімамі, заонімамі, тапонімамі, назвамі міфалагічных персанажаў, фантастычных істот і інш. Антрапонімы з'яўляюцца самай шматлікай групай паэтонімаў у казках С. Давідовіча. Найменні гэтай групы прадстаўлены 130 адзінкамі (33,1 % ад агульнай колькасці онімаў) і складаюць антрапанімон казак аўтара. Сцвярджаючы думку пра пашыранасць антрапонімаў у літаратурным творы, І. М. Петрачкова падкрэслівае: «Асноўнымі і найбольш частотнымі онімамі ў любым літаратурным творы з'яўляюцца антрапонімы, паколькі змест мастацкага тэксту валодае абсалютнай антрапацэнтрычнасцю» [1, с. 19].

Паводле структуры онімы падзяляюцца на *простыя* (прадстаўлены аднакампанентнай мадэллю, у якую ўваходзяць аднаасноўныя найменні), *складаныя* (словы-кампазіты, а таксама абрэвіятуры) і *састаўныя* (пададзены двума і больш самастойнымі кампанентамі). Разам з тым, як адзначае В. Г. Гарбачова, згаданыя структурныя тыпы паэтонімаў маюць прыватныя мадэлі наймення, кожную з якіх мэтазгодна разглядаць асобна [2].

Даследаванне антрапонімаў у казках С. Давідовіча ў структурна-семантычным аспекце дае падставы сцвярджаць думку пра разнастайнасць структурных тыпаў паэтонімаў. Самай шматлікай па

колькасці паэтонімаў з'яўляецца **група аднакампанентных назваў, у склад якіх уваходзяць рэальныя ўласныя імёны** (84 адзінкі), таму што яны называюць герояў зразумелым для дзяцей спосабам, не выклікаючы адчування непраўдападобнасці таго, пра што апавядаецца. Аднакампанентныя паэтонімы гэтай групы прадстаўлены як афіцыйнымі (*Адам, Алег, Вадзім, Ева, Надзея, Стэфанія* і інш.), так і неафіцыйнымі (*Алежка, Вадзік, Валодзечка, Васілінка, Ганначка, Стэфачка* і інш.) варыянтнымі формамі імён, што паходзяць з розных моў. Найбольшай прадуктыўнасцю пры ўтварэнні антрапанімічных назваў гэтай групы вызначаецца суфікс *-к-* (*Алежка, Аленка, Васілька, Віцька, Васілінка, Міколачка* і інш.), які, на думку М. В. Бірылы, у антрапаніміі надае імёнам эмацыянальна-ацэначную форму [3, с. 175].

У словаўтварэнні паэтонімаў згаданай групы таксама ўдзельнічаюць суфіксы *-ык-* (*Алежык, Сцяпанчык*), *-ік-* (*Вадзік, Віталік, Ігнацік, Стасік, Юрасік*), *-юк-* (*Паўлюк*), *-ок-* (*Змітрок, Паўлючок*), *-ш-* (*Мааша*), *-сь-* (*Ясь*), *-ась-* (*Міхась*). Часцей за ўсё неафіцыйныя варыянтныя формы імён выкарыстоўваюцца для наймення дзяцей і падлеткаў, а таксама з мэтай перадачы асаблівага стаўлення аўтара або персанажаў казкі да таго ці іншага героя. Ужыванне неафіцыйных варыянтаў імён дазваляе меркаваць, што яны ўтрымліваюць у сабе шырокі дыяпазон эмацыянальна-экспрэсійных ацэнак. Паводле В. І. Фаняковай, словы, што выражаць суб'ектыўную ацэнку, не відазмяняюць свайго рэальнага значэння, але ўтрымліваюць важную эмацыянальную інфармацыю, якая часам бывае больш значнай, чым рацыянальная [4, с. 16].

Наступная па колькасці адзінак структурная група паэтонімаў – **аднакампанентныя назвы, у склад якіх уваходзяць нерэальныя ўласныя імёны** (17 онімаў). Такія паэтонімы вызначаюцца разнастайнай словаўтваральнай структурай, што дазваляе аднесці іх да розных тыпаў.

Да першага тыпу адносяцца ўласныя імёны, якія ўтварыліся ад апелятываў лексіка-семантычным спосабам (яны суадносяцца з апелятывамі, што ўжо існуюць у мове): *Багацей, Паэт, Гаспадар, Гаспадыня, Чарнушка, Чараўніца*. Аналіз фактычнага матэрыялу дазваляе сцвярджаць, што С. Давідовіч, выкарыстоўваючы імёны, якія непасрэдна суадносяцца з назвамі, што характарызуюць людзей паводле розных прымет (дзеясці, сацыяльнага становішча, знешнасці), у даступнай форме знаёміць маленькіх чытачоў з персанажамі сваіх казак.

У склад другога тыпу ўваходзяць імёны, утвораныя аўтарам па мадэлях сучаснай беларускай мовы. Антрапонімы *Хлыст* і *Хват* утварыліся пры дапамозе нульсуфіксальнага спосабу словаўтварэння: *Хлыст* – ад дзеяслова *хлыстаць* (рус. прастамоўн. *хлыстаць* → *Хлыст*),

а *Хват* – ад дзеяслова *хватаць* (разм. *хватаць* → *Хват*). Ужываючы гэтыя імёны, аўтар удала стварае асацыятыўныя сувязі з дзеясловамі, якімі матываваны згаданыя онімы і якія падказваюць маленькім чытачам рысы характараў персанажаў казкі. Антрапонімы, утвораныя па мадэлях сучаснай беларускай мовы, у казках аўтара выразна сведчаць пра семантыку названага імя. Так, напрыклад, паэтонім *Вялікадзівос*, што называе галоўнага чараўніка з казкі «Лявон і мабільны тэлефон», утвораны шляхам асноваскладання (*вялік-ія* + *а* + *дзівос-ы* → *Вялікадзівос*), а імя *Святлянка*, якое аўтар дае дзяўчынцы са светлымі валасамі з казкі «Пярсцёнак», – з дапамогай суфіксальнага спосабу словаўтварэння (*Святлян-а* + *-к-* → *Святлянка*). Онімы з выразнай словаўтваральнай структурай робяць успрыманне казачнага тэксту для дзяцей не толькі больш лёгкай і зразумелай, але і больш вобразнай.

Трэці тып антрапонімаў ілюструюць імёны *Клырст* і *Кісатс*, утвораныя паводле аказіянальнай аўтарскай мадэлі. Гэтыя імёны С. Давідовіч даў хлопчыку і дзяўчынцы з іншай планеты. Аўтар так тлумачыць утварэнне оніма *Кісатс*: – *Кісатс, дык мы з табой цёзкі! – Якія ж мы цёзкі? Я – Кісатс, ты – Стасік. – А ты прачытай сваё імя наадварот! Альбо маё прачытай наадварот!* [5, с. 250]. Пісьменнік ужывае ў казках не характэрныя для беларускай антрапанімікі найменні з мэтай адлюстравання іншапланетнай моўнай сістэмы, яе анамастыкі.

Трэцяй па колькасці адзінак з’яўляецца група **двухкампанентных найменняў, утвораных па формуле «імя + прозвішча»** (10 паэтонімаў: *Адам Міцкевіч*, *Пётр Клімук*, *Сяргей Ясенін*, *Шэрлак Холмс* і інш.). Большасць антрапонімаў, што адносяцца да гэтага структурнага тыпу, – інтэртэкстуальныя онімы, якія С. Давідовічам перанёс у свае творы з розных дыскурсаў з мэтай рэалізацыі аўтарскай задумкі. Так, напрыклад, прэцэдэнтнае імя *Максім Багдановіч* сустракаецца ў казцы «Хто самы прыгожы?»: – *А між тым, васілёк – адна з самых любімых кветчак славутага Максіма Багдановіча* [5, с. 66]. Падкрэсліваючы, што для героя казкі звычайны васілёк, у якім адлюстроўваецца часцінка беларускага неба, прыгажэйшы за любую іншую кветку, аўтар для доказнасці сваёй думкі ўжывае антрапонім *Максім Багдановіч*, апеллюючы да класіка беларускай літаратуры, у вершах якога васілёк з’яўляецца сімвалам радзімы, вобразнай асновай многіх твораў паэта.

З шэрагу двухкампанентных найменняў, утвораных па формуле «імя + прозвішча» вылучаецца адзінка *Вадзік Стукалаў*, таму што, па-першае, не з’яўляецца прэцэдэнтнай, а па-другое, уласнае імя з гэтай формулы стаіць у квалітатыўнай форме і ўказвае на персанажа-дзіця. Прозвішча *Стукалаў* С. Давідовіч выбірае або стварае невыпадкова. У сучаснай беларускай мове сапраўды існуе такое прозвішча: яно

ўтворана ад мянушкі *Стукала* і мае значэнне «той, хто стукае» [6, с. 395]. Аднак аўтар, узяўшы за аснову рускі размоўны дзеяслоў *стучать* з неадабральнай канатацыяй дакладваць, даносіць, робіць гэта прозвішча гаваркім: *Стукалаў* – «той, хто выдае людзей, паклёпнічае на іх».

Сярод структурных тыпаў антрапанімікону казак С. Давідовіча былі вылучаны: аднакампанентныя назвы, што складаюцца з мянушкі (*Рабінзон*), прозвішча (*Абыякавіч*), псеўданіма (*Сыракомля*); двухкампанентныя найменні, утвораныя па формуле «тытул + імя» (*Хаджа Насрэдзін*), «імя + імя па бацьку» (*Аліна Паўлаўна*), «імя + прыдатак» (*Вадзік-гадзік*), «імя + мянушка» (*Ілья Мурамец*), па псеўданімнай формуле «імя + прозвішча» (*Янка Купала*) і інш.

Аналіз структурна-семантычных асаблівасцей антрапанімікону казак С. Давідовіча дазваляе сцвярджаць, што паэтонімы ў творах пісьменніка прадстаўлены простымі (*Адам, Багацей, Кісатс, Паленаў, Рабінзон* і інш.), складанымі (*Вадзік-гадзік, Каваль-Вярнідуб*) і састаўнымі онімамі (*Аліна Паўлаўна, Ілья Мурамец, Пётр Клімук* і інш.). Пералічаныя структурныя тыпы анамастычных адзінак маюць прыватныя формулы наймення, вызначаюцца семантычнымі асаблівасцямі, адметнасцю паходжання і словаўтварэння.

Такім чынам, паэтычны антрапанімікон, прадстаўлены разнастайнымі мадэлямі наймення, адыгрывае важную ролю ў архітэктоніцы казачнага тэксту: утрымлівае экспрэсіўна-ацэначную семантыку, выступае ў якасці сродку характарызацыі персанажаў твораў, дапамагае рэалізаваць мастацкую задуму аўтара, адлюстроўвае яго светабачанне.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Петрачкова И. М.* Значимость имени собственного в художественном тексте : на материале соврем. рус. прозы : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Гомель, 2002.
2. *Горбачева О. Г.* Ономастическое пространство русских народных и авторских сказок : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Брянск, 2008.
3. *Бірыла М. В.* Беларуская антрапанімія : 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск : Навука і тэхніка, 1969.
4. *Фонякова О. И.* Имя собственное в художественном тексте : учебное пособие. Ленинград : ЛГУ, 1990.
5. *Давідовіч С. Ф.* Збор твораў у 5 т. Мінск : Беларускі рэспубліканскі літаратурны фонд, 2017. Т. 5 : Казкі. Прыгоды.
6. *Бірыла М. В.* Беларуская антрапанімія : 3. Структура ўласных мужчынскіх імён. Мінск : Навука і тэхніка, 1982.